

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ДОСТДАР РУСЛАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 347.65/.68:340.15

**РЕЦЕПЦІЯ ПРИНЦИПІВ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ЕКЛОГИ
СУЧАСНИМ СІМЕЙНИМ ТА СПАДКОВИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

ОДЕСА-2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
заслужений діяч науки і техніки України
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
завідувач кафедри цивільного права
Одеської національної юридичної академії

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЖИЛІНKOBA Ірина Володимирівна,
професор кафедри цивільного права
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого

кандидат юридичних наук, доцент
РЕЗНІЧЕНКО Семен Васильович,
начальник кафедри цивільного і трудового права
Одеського юридичного інституту
Національного університету
внутрішніх справ МВС України

Провідна установа Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
кафедра цивільного права

Захист відбудеться 14 травня 2005 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої рада Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, кімн. 312.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Питання походження і загального розвитку цивільного права в Україні має ту особливість, що воно не укладається в рамки історичного розвитку правознавства в інших країнах. Тому вивчення генезису таких цивільно-правових інститутів, як сімейне та спадкове право, правових систем, які вплинули на процес формування і становлення цих інститутів, має важливе значення саме у контексті визначення напрямків правотворчості національного права України, яке на сьогодні реформується, а створення досконалого законодавства є неможливим без опори на минуле українського права, на його досягнення і невдачі.

Актуальність обраної теми безпосередньо впливає із сучасного стану та напрямків формування правової системи України, що зумовлює доцільність вивчення проблеми наступності та запозичення візантійського права в національному цивільному праві, передусім, сімейному та спадковому.

Дослідження візантійського впливу, у тому числі і права Еклоги, на наше законодавство має істотне значення, яке зумовлюється тим, що дозволяє глибше зрозуміти діалектику розвитку права, шляхів його удосконалення, дає можливість усвідомити значимість стійкості у збереженні правових елементів, укорінених у правовій системі України, особливо в галузі сімейних і спадкових правовідносин.

Правові системи, які існували на території сучасної України, протягом тривалого часу базувалися на звичаєвому праві, зазнаючи при цьому впливу візантійського, римського, а пізніше литовського, польського, німецького, австрійського та російського права. Нині відбувається адаптація національних особливостей, елементів (норм, принципів, інститутів) правової системи України до правових систем романо-германського та англо-американського типів, європейського та міжнародного права. Нині українське право модернізується шляхом використанням західно-правових цінностей, принципів і норм міжнародного права, укладанням міжнародних договорів. Разом із тим, реформа української правової системи показує, що формальне запозичення західно-правових моделей без урахування культурно-історичних, національних і духовних особливостей України не тільки не дає очікуваних результатів, а навпаки, згубно позначається на стані суспільства і держави. На прикладі України яскраво простежується тісне переплетення двох напрямків у розвитку права - часового (історичного) і просторового (географічного).

Вивчаючи римські та візантійські правові положення та їхнє значення у процесі становлення правових систем, які існували на території сучасної України, дослідники зупинялися переважно на систематизації Юстиніана і залишали поза увагою візантійське законодавство більш пізнього часу -Еклогу, Прохірон, Василіки, хоча саме ці збірки вплинули на цивільно-правові інститути, а саме сімейне та спадкове право, більшості держав Східної Європи.

Подвійний вплив на українське законодавство з одного боку римського права, з іншого - греко-римського, необхідно враховувати і тепер, оскільки саме ним обумовлені особливості багатьох цивільно-правових інститутів.

Такі інститути цивільного права України як сімейне та спадкове право у процесі свого формування через християнство перейняли елементи візантійської правової культури, засновуючись на місцевих правових традиціях і звичаях. Правові положення Еклоги, починаючи з IX століття, поступово починають впливати на письмові законодавчі збірники Київської Русі, звичаєве право слов'ян і навіть у новому законодавстві України (у новому Цивільному кодексі, Сімейному кодексі) простежується відгомін цього впливу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямків досліджень Одеської національної юридичної академії “Правові проблеми становлення та розвитку сучасної Української держави” (державний реєстраційний номер 0101U001195). Тема дисертації безпосередньо пов'язана з планом науково-дослідницької роботи кафедри цивільного права на 2001—2005 роки за темою “ Традиція приватного права в Україні”.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Основна мета дисертаційного дослідження полягає у дослідженні сучасних інститутів сімейного та спадкового права України та виявленні можливої рецепції принципів цивільно-правових положень візантійської Еклоги у галузі сімейних та спадкових правовідносин.

З урахуванням багатоплановості теми, у дослідженні звернено увагу на вирішення вузлових проблем можливості рецепції принципів цивільного права візантійської Еклоги в сучасному сімейному та спадковому праві України і поставлено такі **завдання**:

- сформулювати концептуальні підходи цивільно-правових норм Еклоги, які відрізняли її від законодавства Юстиніана та подальших візантійських правових збірок у галузі сімейних та спадкових правовідносин, та виявлення цих принципових положень у сучасному законодавстві України шляхом проведення порівняльного аналізу інститутів;

- дослідити послідовність впливу права Еклоги на інститути сімейного та спадкового права в правових системах, які існували на території сучасної

України, та довести доцільність рецепції візантійського права у сучасній правовій системі України;

- виявити і розглянути об'єктивні чинники, які спонукали до застосування принципів положень Еклоги у інститутах сімейного та спадкового права правових систем, які існували на території сучасної України;

- дослідити межі та форми впливу цивільно-правових положень Еклоги на правові збірники у галузі сімейного та спадкового права в аспекті створення досконалих інститутів сімейного та спадкового права;

- дослідити на конкретному законодавчому матеріалі природу і можливість узгодження цивільного права візантійської Еклоги та сучасних інститутів сімейного та спадкового права України;

- на основі порівняльного аналізу українського сімейного та спадкового законодавства і цивільного права Еклоги внести конкретні пропозиції щодо вдосконалення інститутів сучасного сімейного та спадкового права у вигляді змін та доповнень до Цивільного та Сімейного кодексу України.

Об'єктом дисертаційного дослідження є положення Еклоги - однієї із законодавчих збірок візантійського права в галузі цивільних правовідносин в аспекті можливості їхньої рецепції у сучасному сімейному та спадковому законодавстві нашої держави.

Предметом дисертаційного дослідження, насамперед, виступає сучасне сімейне та спадкове законодавство України та Еклога - візантійське законодавство VIII століття імператорів Льва III та Костянтина V.

За усіма своїми “параметрами” Еклога була відходом від правничих поглядів юристів Юстиніана та їхніх безпосередніх послідовників, тому для виявлення сутності Еклоги та її місця серед інших законодавств Візантії до предмета дослідження входять також Звід законів Юстиніана, Прохірон та Василіки. До предмета дисертаційного дослідження входять також давньоруські джерела права, на яких позначився вплив Еклоги, - Руська Правда, Кормчі; досліджується її вплив і на звичаєве право (древньоруське та середньовічне, так зване “козацьке право”), Закон Судний людем, згадуються Литовські статuti, “Права, за якими судиться малоросійський народ” (1767 р.), “Екстракт малоросійських прав”. Предметом дослідження виступають також цивільні кодифікаційні збірники Російської імперії (Звід Законів Російської Імперії (1832 р.); Цивільне Уложення 1809, 1810 і 1814 рр.) та сучасні кодифікації сімейного та спадкового законодавств України.

Методи дослідження. Методологічну базу дисертаційного дослідження склали загальноприйняті методи, якими користується юридична наука на сучасному етапі свого розвитку.

Основне значення для дисертаційного дослідження мають системний метод, метод відповідності, історичний, порівняльний методи та ін.

Дослідження питання запозичення цивільно-правових підходів візантійської Еклоги в сімейному та спадковому законодавстві України має потребу в системному аналізі, оскільки він допомагає детально вивчити цю проблему у праві, володіє великим категоріальним апаратом (система, елементи, структура, функціонування, мета, механізм, межі та ін.).

Метод відповідності допоміг виразити реальну закономірність, відповідно до якої наука і культура в цілому повинні асимілювати (засвоїти) своє минуле. Завдяки цьому методу розвиток правознавства уявляється не як низка виникнення і краху правових теорій, що заперечують і відкидають одне одного в цілому, а як їхнє закономірне й послідовне доповнення й узагальнення, у процесі якого виявляється наступність і значимість прогресуючого наукового знання. Застосування методу відповідності дало можливість врахувати велику кількість теоретичних висновків попередніх досліджень цієї проблеми, незалежно від філософського світогляду й ідеологічної спрямованості їхніх правових теорій.

В роботі також застосовувалися історичний та порівняльний аналізи, які допомогли авторові здійснити порівняння і співставлення інститутів сучасного сімейного та спадкового права України та цивільно-правових положень Еклоги. Аналіз відповідного законодавства України та візантійського права був здійснений за допомогою загальнонаукових та спеціально-юридичних методів: аналітичного, функціонального, формально-логічного, історико-юридичного, формально-юридичного.

Теоретичну базу дослідження складають праці відомих дореволюційних, радянських, українських та зарубіжних учених-цивілістів.

У вітчизняній цивілістичній літературі дослідження присвячені співвідношенню візантійського і сучасного сімейного та спадкового права України посідають незначне місце. Загалом досліджували саме візантійське право О.Е. Ліпшиц, Я.М. Щапов, В.Г. Васильєвський, Е.О. Харитонов, В.І. Форманюк, вплив християнства на правову систему нашої держави Т.М. Федоренко. Питаннями ж дослідження впливу візантійської Еклоги на сучасне законодавство України до сих пір ніхто не займався.

У дисертації використовуються положення та висновки, що містяться у працях Л.В. Авраменко, В.А. Азаревича, М. Андрєєва, Р. Бабуна, І.Д. Беляєва, Ж.-Л. Бержеля, Г.Д. Бермана, А.А. Васильєва, В.Г. Васильєвський, В. Васильченка, П.Т. Виноградова, М.Ф. Владимирського-Буданова, М. Горчакова, В.Г. Графського, Р. Дареста, Шарля Діля, Д.В. Дождева, Домбровського, Н. Дювернуа, Євгенія Болховітінова, К. Заборовського, Ю.А. Іванова, В.А. Колєснікова, Р. Ієринга, В.С. Іконнікова, А.П. Каждана, Г.Г. Літаврїна, Н.В. Калачова, А.М. Колодія, Н. Крилова, Л.А. Кушинської, В.Н. Латкіна, Р.М. Лащенко, О.Е. Ліпшиц, В.М. Ляшенко, Мацієвського,

Л.В. Мілова, В. Моддермана, І.Б. Новіцького, І.Г. Оршанського, С.В. Пахмана, І. Павлюка, А.С. Павлова, О. Пергамент, О.А. Підпригори, І.А. Покровського, П. Соколовського, А.А. Титарчука, А. Дж. Тойнбі, В.А. Томсінова, Т.М. Федоренко, Є.О. Харитонova, Е.К. Черноусова, М. Чубатого, Штекгардта, Я.Н. Щапова, А. Енгельмана, К. Ярошенко та ін.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в сучасних наукових роботах, присвячених вивченню впливу цивільно-правових положень інших держав на сучасне національне законодавство України не згадується проблема рецепції візантійського права. Наукова новизна дослідження полягає у самому підході до вирішення цієї проблеми й у розв'язанні конкретних питань теми. За результатами дослідження моментами новизни є:

- виявлено та додатково уточнено концептуальні підходи цивільно-правових положень Еклоги, які відрізняли її від законодавства Юстиніана та наступних візантійських правових збірок - за сутністю, структурою та змістом;

- вперше розкрито сутність і характер рецепції основних положень візантійської Еклоги у правових системах, які діяли на території сучасної України, як закономірності розвитку однієї правової системи на теренах іншої;

- вперше виявлено і розглянуто об'єктивні чинники, які спонукали до застосування принципових положень Еклоги у сімейному та спадковому законодавствах, які діяли на території сучасної України починаючи з IX століття і по теперішній час;

- встановлено та обґрунтовано відсутність впливу речевого та зобов'язального права Еклоги на правові системи, які існували на території сучасної України і на сучасне законодавство України, що пояснюється вагомим впливом права Юстиніана у цих галузях права;

- вперше визначено сучасні принципи сімейного та спадкового права України, в яких можна прослідити концептуальні положення візантійського права Еклоги;

- виявлено вплив положень Еклоги на сучасне спадкове право України в частині майнових прав чоловіка та жінки після смерті одного з них, а також на виділенні обов'язкової частки спадщини особам, інтереси яких повинні були бути порушені в заповіті (гл. гл. 84 - 86 ЦК);

- додатково уточнено вплив Еклоги на інститути шлюбу та сім'ї у сучасному сімейному законодавстві України у частині правового становища заручених; перешкод до укладання шлюбу; майнового становища чоловіка та жінки; батьківської влади; законних підстав для розлучення; правил про опіку (гл. гл. 3, 7, 8, 11, 19 СК);

- на підставі отриманих висновків пропонуються зміни та доповнення, зокрема до глави 86 ЦК та глави 4 СК, з метою удосконалення цивільного (у галузі спадкового) та сімейного законодавства.

Практичне значення роботи полягає у конкретних висновках про вибірковість запозичення цивільно-правових принципів Еклоги сімейним та спадковим правом правових систем, які існували на території сучасної України, з урахуванням національних особливостей, менталітету народу, його традицій, які повинні бути враховані законодавцями і практиками, а також про форми такого впливу. Висновки та пропозиції роботи можуть бути використані для ліквідації пробілів у знаннях про візантійське цивільне право, про вплив Еклоги на цивільно-правове становлення і формування сучасних інститутів сімейного та спадкового права в Україні; про види і форми рецепції в сімейному та спадковому законодавстві (у період з IX по XXI ст.); про генетичний розвиток цивільного права, зокрема, сімейного і спадкового, а також при подальшій розробці й удосконаленні сучасного сімейного та спадкового права України.

Практичне значення роботи полягає також у тому, що положення, які обґрунтовані у роботі, теоретичні висновки і пропозиції можуть бути використані для вдосконалення відповідних інститутів сімейного та спадкового права України. Крім того, положення дисертації можуть служити матеріалом для наукових дискусій, а також можуть бути використані у навчальному процесі в юридичних та інших навчальних закладах, для підготовки навчальної та навчально-методичної літератури з лекційних курсів: “Цивільне право України” (Особлива частина), спецкурсів- “Рецепція римського права в Україні”, “Сімейне право України”, “Спадкове право України” та ін., при проведенні семінарських занять, написанні дипломних, курсових та контрольних робіт.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорювалася на засіданні кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії. Результати проведеного дослідження використовувалися у навчальному процесі під час читання лекцій, проведення практичних та семінарських занять із курсу “Цивільне та сімейне право України”, “Рецепція римського приватного права в Україні”.

Результати дисертаційного дослідження доповідались також на обласній науково-практичній конференції у 2003 році (м. Миколаїв) та на міжнародній науковій конференції молодих вчених у 2004 році (м. Хмельницький).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковані у чотирьох наукових статтях у фахових виданнях, затверджених ВАК України, а також при підготовці посібника “Римське приватне право” (Харків: Одисей, 2000) у співавторстві. Автором підготовлені теми 5,6.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Дослідження будується за принципом поступального розгляду окремих

питань, які пов'язані проблематикою дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що включають шість підрозділів та загального висновку, списку використаних джерел - 208 найменувань. Загальний обсяг дисертації складає 179 сторінок, з яких 162 сторінки - безпосередньо текст дисертації.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовуються актуальність і ступінь дослідження теми, визначаються його мета і задачі, об'єкт і предмет дослідження, обґрунтовуються наукова новизна та практичне значення одержаних результатів.

Перший розділ “Огляд літератури за темою та вибір напрямків дослідження” присвячено оглядові наукових праць та джерел за темою дослідження, які стосуються інститутів сімейного та спадкового права України та візантійського права Еклоги. При цьому враховувалося те, що ці законодавчі положення розділяє величезний проміжок часу; що вони діяли в державах різної політичної формації; враховувалися відношення до так званої “рецепції” візантійського права у законодавстві України; підвищена увага дослідників до римського права; орієнтація нового цивільного законодавства України на європейський досвід. Тому відомості про передумови, чинники та характер можливої рецепції візантійського права Еклоги у сучасних інститутах сімейного та спадкового права України можуть міститися у декількох видах джерел: у першоджерелах; у відповідних наукових працях, присвячених культурі Візантії; у стародавніх слов'янських законодавствах; у працях романістів та візантиністів більш пізніх часів, у тому числі і в сучасних дослідженнях вітчизняних правознавців, присвячених тією чи іншою мірою цій проблематиці.

З урахуванням тієї обставини, що більшість науковців Східноєвропейських країн принципово вживають найменування “Візантійська імперія” або “Візантія”, “візантійське право”, тоді як дослідники із Західноєвропейських країн не менш принциповим вважають найменування “Східна Римська імперія”, “греко-римське право”, при огляді джерел і у процесі дослідження враховувалися і ті і інші дослідження. Самі ж позначення у тексті дисертації вживаються як рівнозначні.

На підґрунті зазначених методологічних посилань розглянуті законодавства Візантії, які передували Еклозі, а також ті, що діяли згодом. Було розглянуто наукові праці, де містяться відомості про стан візантійського суспільства: згадуються відповідні фактичні обставини, охарактеризовані особистості, економічна та політична ситуація в країні,

зміни у суспільному житті, що зумовили введення в дію Еклоги та появу нових, властивих саме цій збірці правових ідей. Було також розглянуто наукові праці іноземних і вітчизняних дослідників, у яких увагу було приділено формуванню та становленню правової системи України, в тому числі інститутів сімейного та спадкового права, та впливові на них правових основ, принципів, концептуальних підходів Еклоги, що мають місце й у сучасному цивільному законодавстві України.

У цьому розділі також зазначається, що в сучасних наукових розвідках, присвячених вивченню впливу цивільно-правових положень інших держав на сучасне законодавство України майже не згадується проблема рецепції візантійського права Еклоги (за винятком праць Є.О.Харитонова). Загалом досліджують римське право, його рецепцію, саме візантійське право, вплив християнства на правову систему нашої держави. Питаннями ж дослідження впливу візантійського права, в тому числі, і візантійської Еклоги, на сучасне законодавство України до сих пір ніхто не займався. Дотепер більшість питань, які пов'язані з можливістю рецепції візантійського цивільного права у сучасному законодавстві України, залишаються досить спірними і не досліджуються. Дореволюційна джерельна база з цієї теми є більш широкою (В.А. Азаревич, І.Д. Беляєв, М.Ф. Владимирський-Буданов, Р. Дарест, Н. Дювернуа, К. Заборовський, Н.В. Калачов, В.Н. Латкін, Мацієвський, І.Г. Оршанський, А.С. Павлов, О. Пергамент, Е.К. Черноусов, Штекгардт, А. Енгельман та ін.). Але праці цих науковців головним чином присвячені не дослідженню можливої рецепції візантійського права Еклоги на інститути сімейного та спадкового права, а дослідженню самого візантійського права та його значення у процесі формування та становлення дореволюційних інститутів цивільного права.

У ХХ столітті тематикою дослідження візантійського права тією чи іншою мірою займалися О.Е. Ліпшиц, Я.Н. Шапов, Н.П. Благоев, Є.О. Харитонов та ін. Разом із тим, предметом дослідження цих авторів рецепція цивільно-правових положень Еклоги виступала лише у контексті загального розгляду візантійського права і тому доскональному аналізу не підлягала.

Дослідити питання про вплив візантійського права Еклоги на шлюбно-сімейні і спадкові правовідносини, які більшою мірою були урегульовані не стільки нормами світського, скільки нормами канонічного права, стало можливим завдяки дослідженням видних археографів і джерелознавців Н.В. Калачова, Н.М. Карамзіна та Євгенія Болховітінова.

Огляд літератури дозволив дійти до висновку про те, що вплив цивільно-правових положень візантійської Еклоги на сучасне сімейне та спадкове законодавство України практично не піддавався спеціальному дослідженню в аспекті проблеми їхньої можливої рецепції.

Другий розділ “Принципи сімейного та спадкового права за візантійською Еклогою та загальні засади їхньої рецепції” присвячений аналізу концепцій, ідей, задумів, цивільно-правових понять візантійської Еклоги, які вплинули на правові системи, які існували на території сучасної України, та об'єктивних чинників їхнього виникнення.

У підрозділі 2.1. “Формування засад регулювання сімейних та спадкових відносин в Еклезії” висвітлюється процес формування саме візантійського права, що відбувся в результаті законотворчої діяльності Юстиніана, досліджуються передумови створення Еклоги та концепція її основних цивільно-правових положень.

Необхідно відзначити, що перенесене у грецький світ, римське право підпало під вплив нових основ, які до цих пір були йому не характерні. Формування власне греко-римського (візантійського) права починається лише з моменту пристосування давньоримських інститутів до візантійських реалій.

Протягом усього часу існування Візантії цивільне право було залежне від її суспільно-економічного життя. Потрібно відзначити, що внутрішня історія цивільного візантійського права з одного боку являє собою процес поступового проникнення в законодавство поглядів християнської церкви, з іншого - може бути характеризована перевагою принципу доцільності над принципом права. Перша риса відбилася на сімейному праві і деякою мірою на спадковому; друга знайшла найбільш повне вираження в речевому праві й у вченні про правоздатність осіб.

У цьому розділі також аналізується сутність цивільно-правових положень Еклоги, розглядається структура збірки та зміст.

За своїми сутністю, структурою та змістом Еклога є відходом від правничих поглядів юристів Юстиніана та їхніх безпосередніх послідовників - уже у розташованому в ній матеріалі вбачається відмова від деяких засад римського права, що відображується, зокрема, у відмові від класифікації за формальним принципом (право персональне, речеве, позови) та заміні його іншим, більш конкретним і спрощеним принципом, згідно з яким правила були розташовані так, як вони представлені у життєдіяльності людини, починаючи із заручин і укладення шлюбу, де можна знайти елементи усіх згаданих прав - персонального, речевого, позовного. В Еклезії є низка нових рис, що відрізняють її не тільки від римського права античних часів, але і від попереднього візантійського законодавства. Так, у ній увагу законодавців було зосереджено лише на тих сторонах законодавства, Що, на їхню думку, вимагали виправлення. Велика кількість питань, що вставали перед юристами і суддями того часу в їхній повсякденній практиці, не були порушені в Еклезії. Тому є підстава гадати, що у цій сфері чинним залишалося законодавство Юстиніана.

У змісті Еклоги помітним є прагнення уніфікувати право, відійти від феодалізму і в той же час запровадити нові релігійні обряди, надати “публічності” через державне чи релігійне втручання багатьом приватним деліктам. Саме це прагнення є чи не найбільш характерною рисою цієї збірки.

В Еклезі вперше детально розроблено шлюбне християнське право; більш вимогливо, ніж право Юстиніана чи канони Трульського собору її норми регулюють шлюб (встановлююся додаткові обмеження на шлюби між родичами, істотно обмежуються підстави для розлучення). Контроль з боку держави посилюється щодо спадкування, опіки та піклування.

Неузгодженість та недосконалість норм Еклоги зумовили неодноразові спроби переробити останню з метою удосконалення, частково повертаючись при цьому до принципів “права Юстиніана”. Вона відкрила собою групу коротких законодавчих збірок, виданих візантійськими імператорами у VIII і IX ст. ст. Хоча Еклога не скасувала дії законодавства Юстиніана, і по суті справи лише в деяких напрямках розвинула і змінила його окремі норми, проте, її метою було реформування законодавства.

Підрозділ 2.2. “Рецепція основних засад сімейних та спадкових відносин у правових системах, які існували на території сучасної України” присвячений дослідженню проблематики можливого впливу (рецепції) Еклоги на правові системи, які існували на території сучасної України. Дослідження ускладнювалося тим, що історія нашої держави являє собою процес складних перетворень і трансформацій.

На законодавство України вплинуло те, що воно довгий час знаходилося між західноєвропейською й східноєвропейською правовими системами. З введенням християнства правова система почала збагачуватися новими правовими нормами, які поширювалися і на суспільну ідеологію, у зв'язку з чим відбувалися зміни й у правосвідомості людей.

Одні збірники візантійського права набирали в Русі чинності без змін, інші були пристосовані до місцевих звичаїв або ж помітно впливали на звичаєве право. Можна зробити висновок, що давньоруське право завдяки Закону Судному людем було пов'язане з Еклогою. Цей закон мав на Русі значні переробки, у результаті яких створювалися практично нові законодавчі збірники (Велика редакція Закону Судного людем, а також Зведена його редакція).

Право, породжуване християнською релігією, призвело до появи ряду правових явищ та інститутів, які у подальшому органічно увійшли до світського права.

Свобода рецепції у давньоруському законодавстві виявляється у переробці змісту візантійського законодавства. Велося запозичення окремих візантійських норм у церковно-правових збірках, що стосувалися не тільки внутріцерковного життя (сімейне і шлюбне право). Так, з юрисдикції церкви над таїнствами

поступово сформувалася сукупність норм права, що відносяться до шлюбу і родини; із юрисдикції церкви над заповітами - до спадщини. Систематизація сімейного права стала можливою тому, що церква зосередила увагу на юрисдикції церковної влади над здійсненням таїнства шлюбу.

Уся структура матеріального сімейного права була сформульована переважно у термінах, що включали законність шлюбу, його недійсність, порушення шлюбу, таємний шлюб, обіцянки одружитися, відлучення від ложа і столу, законнонароджуваність дітей і власність чоловіка і жінки.

За доби Середньовіччя помітним стає вплив римського права. Загалом, Середньовічне право в Україні специфічною ознакою має змагання Східної та Західної традицій з переважанням першої на підґрунті звичаєвого права Київської Русі та домінуванням другої у період створення Статутів Великого князівства Литовського. Надалі, після фактичного поділу Українських земель на Правобережну і Лівобережну частини, останніми визначається і розмах поширення однієї та другої правової традиції, хоча мали місце спроби повернутися до Західної традиції і на Лівобережжі.

Для дослідження впливу Еклоги на сімейне та спадкове законодавство VIII - XVI ст.ст. і можливості її рецепції у період Руської експансії, треба зазначити, що у XIX столітті в Російській імперії, до якої входила і частина нинішньої України, почалася робота над Цивільним Уложением, що увійшло згодом до Зводу законів Російської імперії (т. X - цивільні закони) - в якому шлюбно-сімейне право на дев'яносто відсотків зберегло норми візантійського права Еклоги (вимога попереднього заручення, яке забезпечувалося неустойкою, поняття шлюбного договору, майнові взаємини чоловіка і жінки, опіка й піклування).

Що стосується спадкування за законом, то з часів Юстиніана було чітко закріплене правило, що спадкоємцями є тільки кривні родичі померлих. Великим кроком уперед стосовно більш раннього законодавства у Проекті Цивільного Уложения була поява норми про обов'язковий розподіл майна при спадкуванні на рівні частини, що зустрічаємо і в Еклезії VIII століття. У цьому випадку ми можемо по праву говорити про рецепцію візантійського права Еклоги.

Загалом можна зазначити, що рецепція візантійського права Еклоги все ж таки мала місце в інститутах сімейного та спадкового права у формі прямого запозичення правових положень, або опосередкованого - запозичення концепцій, вплив ідеології через православ'я.

Підрозділ 2.3. “Вплив Еклоги на становлення основних інститутів сімейного та спадкового права в правових системах, які існували на території сучасної України” містить порівняльний аналіз цивільно-правових положень Еклоги з положеннями сімейного та спадкового права законодавств, які діяли на території

сучасної України починаючи з X століття. Робиться аналіз запозичень з візантійської збірки, дається оцінка характеру та формам такої рецепції.

Третій розділ “Концепція та принципи сучасного сімейного та спадкового законодавства України у контексті рецепції візантійської Еклоги”

присвячений розглядові сутності та принципів інститутів сучасного сімейного та спадкового права України у контексті можливої рецепції цивільно-правових положень Еклоги.

У підрозділі 3.1. “Концепція регулювання сімейних та спадкових відносин у сучасному праві України” зазначається, що візантійське право (у тому числі і право Еклоги) вплинуло і зберегло свої принципові підходи в сучасному сімейному і спадковому законодавстві України.

Після того, як Україна обрала нові пріоритети у напрямках розвитку, зокрема, прав і свобод людини, вільної економіки, приватної власності і т.д., виникла потреба реформування правової системи. Законодавці звернулися до інститутів сучасного західного права, впроваджували у вітчизняну правову систему міжнародно-правові стандарти, які виникли на базі рецепції римського права. У цій ситуації можна було, чесно назвавши речі своїми іменами, визнати необхідність такого запозичення. Звертання до російського дореволюційного цивільного права було неможливе через його напівфеодальний характер.

Однак, несправедливо забуте візантійське право, яке вплинуло і зберегло свої принципи в сучасному сімейному і спадковому законодавстві України, також заслуговує на пильну увагу вчених-юристів.

Принципи сімейного та спадкового права України, яке ми відносимо до романо-германської правової сім'ї - це принципи приватного права, яке регламентує правовий статус особистості, приватну власність, спадкування і т. ін. Сімейне та спадкове право - це інститути, побудовані на принципах: автономії; добровільності; юридичної рівності; диспозитивності; загального дозволу; правового захисту приватного інтересу та ін.

Сучасні інститути сімейного та спадкового права в Україні перебувають у стадії перебудови, яка здійснюється за умов послідовного, комплексного, системного реформування правової системи України в цілому. Хоча проблема співвідношення візантійсько-правових норм, які знаходяться в Еклезі, з цивільно-правовими нормами цивільного законодавства України 2003 року є не з легких через значний часовий відрізок, що розділяє їх, однак із упевненістю можна стверджувати, що деякі концепції, характерні Еклезі VIII століття, продовжують діяти у нашому законодавстві і донині.

У підрозділі 3.2. “Зміст принципів сучасного сімейного законодавства України у контексті рецепції положень Еклоги” характеризуються принципи сучасного сімейного законодавства України, які зазнали впливу Еклоги.

Зазначається, що церковний елемент, який набув великого значення у VIII столітті (належність до християнської релігії, церковне вінчання, духовне споріднення як перешкода до укладання шлюбу і т.д.) на сьогодні втратили своє колишнє значення в сімейних правовідносинах. Так, церковне вінчання, уведене Львом і Костянтином, як одна з форм укладання шлюбу, і вперше згадане в Еклозі, сьогодні, хоча і згадується в Сімейному кодексі, однак не породжує правовідносин. Принцип моногамності шлюбу, затверджений Еклогою згідно з настановами християнської церкви, продовжує існування і нині. Прийняття християнства зумовило перехід до одностаттєвості, моногамії. Так сформувався принцип одностаттєвості. Вплив Еклоги позначився також на принципах: добровільності шлюбу; досягнення шлюбного віку як умови укладання шлюбу; не визначення крайнього старечого шлюбного віку; принцип рівності прав чоловіка і дружини на майно кожного з них; принцип майнової самостійності дружини; спільності сімейного майна; самостійної відповідальності чоловіка і жінки за своїми зобов'язаннями.

У положеннях про опіку і піклування малолітніх сиріт як за Еклогою, так і в сучасному праві, опікунами, у першу чергу, залучали осіб, призначених батьками.

У підрозділі 3.3. “Принципи спадкових правовідносин за сучасним цивільним законодавством України у контексті рецепції положень Еклоги” звертається увага на те, що відголоси греко-римських постанов можемо помітити й у сучасному спадковому праві. Так, продовжує діяти принцип когнацького споріднення, тобто споріднення по крові, як кращий при визначенні прав на спадщину; тенденція рівняння прав спадкоємців незалежно від статі, що з'явилася у праві Еклоги, продовжує діяти й у сучасному спадковому праві; черговість допуску до спадкування; наступництво між спадкоємцями різних класів і ступенів; усунення попередньою чергою спадкоємців наступної, а також принцип рівності часток спадкоємців у межах черги; принцип усунення від права на спадкування. Уведення норм стосовно недостойних спадкоємців обумовлене як самою сутністю спадкового права, так і вимогами моралі нашого суспільства.

Принцип свободи заповідальних розпоряджень продовжує діяти і в сучасному спадковому законодавстві України. Так, спадкодавець може розпоряджатися своїм майном на свій розсуд. Однак є і виключення - про обов'язкову долю, яка у будь-якому разі, незалежно від змісту заповіту надається недієздатним спадкоємцям за законом першої черги.

Трохи іншим виглядає у новому законодавстві правило про обов'язкову частку спадщини осіб, інтереси яких повинні були би бути порушені в заповіті - однак правило і дотепер застосовується.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовано найбільш істотні положення і пропозиції, отримані в результаті дисертаційного дослідження цієї теми, даються рекомендації щодо вдосконалення цивільних та сімейних правових норм.

Пропонується положення про те, що рецепція візантійського світського права мала у Київській Русі “вільний” характер, що процес рецепіювання починає активно розгортатися тільки під впливом християнства та формування церкви. Ядром рецепіюваного світського і церковно-канонічного законодавства були церковно-юридичні (кормчі або номоканони) збірники, пов'язані з візантійською традицією права.

Свобода рецепції у давньоруському законодавстві виявляється у переробці змісту візантійського законодавства. Досліджуючи співвідношення давньоруської і візантійської правових систем у їхньому розвитку, можна зробити висновок про дуже малий ступінь подібності візантійського цивільного права з руським. Однак слід відзначити подібність систем у більш широкому плані, не в правових нормах, а в загально християнському погляді на інститути і казуси: інститут заручин, визнання фактичного (цивільного) шлюбу, майнова самостійність чоловіка та жінки, умови та перешкоди до укладання шлюбу, правила спадкування тощо.

Рецепція візантійського права Еклоги була частковою, у формі запозичення законодавчих рішень та принципових засад, оскільки сприймалися не усі, а частина ідей та рішень. Вона - похідна (опосередкована), бо сприйняття положень права відбувається не безпосередньо з першоджерел, а через інші системи, де ці першоджерела вже інтерпретовано відповідно до місцевих потреб. Про це свідчить загальна тенденція проектів розвитку права України у X - XIX ст. ст.

В дослідженні були виявлені концептуальні підходи Еклоги, розглянуті об'єктивні чинники її рецепції, межі і форми впливу, а також виявлені рецепіювані положення Еклоги в сучасному праві України.

Порівнюючи слов'янські правові норми з візантійськими у галузі сімейних та спадкових правовідносин, ми можемо стверджувати про наявність так званої рецепції положень візантійського права, в тому числі й Еклоги у давньоруському законодавстві, передусім сімейному та спадковому, оскільки саме на цих положеннях відбився вплив візантійських християнських законів, концепцій та поглядів на регулювання цих правовідносин. Розділ про правила укладання християнських шлюбів являє собою виписки з двох дуже розповсюджених збірників візантійського права VIII - IX ст. ст. - Еклоги та Прохірона.

Порівнявши сімейні правовідносини, урегульовані Еклогою, і сімейні

відносини, урегульовані новим Сімейним кодексом України в цілому, авторка дійшла висновку, що церковний елемент, який мав величезне значення у VIII столітті (приналежність тих, хто укладав шлюб до християнської релігії, церковне вінчання, духовне споріднення як перешкода до укладання шлюбу і т.д.) на сьогодні зовсім втратили своє колишнє значення в сімейних правовідносинах (ст. 20 СК). Шлюб в Еклезі розглядався як угода, якій передувало заручення з обов'язком вступити у шлюб, і забезпеченням виконання цього зобов'язання служив завдаток. У Сімейному кодексі України не згадується передшлюбний договір і тим більше не згадується про такий спосіб забезпечення зобов'язання укласти шлюб як завдаток.

Продовжують застосовуватися принципи моногамності шлюбу (ст. 21 СК), одношлюбності (ст. 25 СК) та добровільності (ст. 24 СК). Зберіг своє існування і понині принцип майнової рівності чоловіка і дружини (гл. 7, 8 СК), принцип самостійної відповідальності за своїми обов'язками (ст. 73 СК).

Що стосується перешкод до укладання шлюбу, то положення Еклоги дублюються у новому Сімейному кодексі України (ст. 26 СК), але перелік таких перешкод значно коротший (не згадуються духовні родичі, свояки).

Що стосується спадкового права за новим Цивільним кодексом України, то і тут ми можемо простежити відгомони цивільних постанов візантійської Еклоги, а саме у принципі когнацького споріднення, тобто споріднення по крові, як кращого при визначенні прав на спадщину (ст. ст. 1261 - 1265 ЦК), принципи рівності прав спадкоємців незалежно від статі

Принцип усунення спадкоємців від спадкування теж мало зазнав змін із часів Еклоги. Трохи іншим виглядає у новому законодавстві правило про обов'язкову частку спадщини осіб, інтереси яких повинні були бути порушені в заповіті - однак правило дотепер застосовується (ст. 1241 ЦК).

На основі порівняльного аналізу сучасного сімейного та спадкового законодавства України і цивільного права Еклоги дисертанткою пропонується внести конкретні пропозиції щодо вдосконалення цих інститутів у вигляді змін та доповнень до Цивільного та Сімейного кодексу України.

Пропонується внести зміни до Цивільного кодексу України щодо визначення черг спадкоємців за законом (ст.ст.1261 - 1265) і викласти їх у такій редакції:

Стаття 1261. Перша черга спадкоємців за законом

1. У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, а також той із подружжя, хто його пережив.

2. У першу чергу право на спадкування за законом мають також батьки, якщо у спадкодавця не було дітей, або вони не дожили до моменту відкриття спадщини.

Стаття 1262. Друга черга спадкоємців за законом

1. У другу чергу право на спадкування за законом мають батьки спадкодавця.

Стаття 1263. Третя черга спадкоємців за законом

1. У третю чергу право на спадкування за законом мають рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері.

Стаття 1264. Четверта черга спадкоємців за законом

1. У четверту чергу право на спадкування за законом мають рідні дядько та тітка спадкодавця.

Стаття 1265. П'ята черга спадкоємців за законом

1. У п'яту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше як п'ять років до часу відкриття спадщини.

Стаття 1265-1. Шоста черга спадкоємців за законом

1. У шосту чергу право на спадкування за законом мають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення.

Ступінь споріднення визначається за числом народжень, що віддаляють родича від спадкодавця. Народження самого спадкодавця не входить до цього числа.

2. У шосту чергу право на спадкування за законом одержують утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї.

Утриманцем вважається неповнолітня або непрацездатна особа, яка не була членом сім'ї спадкодавця, але не менш як п'ять років одержувала від нього матеріальну допомогу, що була для неї єдиним, або основним джерелом засобів до існування.

Пропонується внести зміни до ст. 31 Сімейного кодексу України і викласти її у такій редакції:

Стаття 31. Заручини.

1. Зарученими вважаються особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу.

Зарученими вважаються особи, які уклали договір заручення.

2. Заручини не створюють обов'язку вступу в шлюб, якщо договором заручення не передбачено інше.

3. Особа, яка відмовилася від шлюбу, зобов'язана відшкодувати другій стороні витрати, що були нею понесені у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля.

Особа, яка відмовилася від шлюбу, відповідає їй по іншим зобов'язанням, якщо вони були передбачені договором заручин.

Такі затрати не підлягають відшкодуванню, якщо відмова від шлюбу була викликана протиправною, аморальною поведінкою нареченої, нареченого, прихованням нею, ним обставин, що мають для того, хто відмовився від шлюбу, істотне значення (тяжка хвороба, наявність дитини, судимість тощо).

4. У разі відмови від шлюбу особи, яка одержала подарунок у зв'язку з майбутнім шлюбом, договір дарування за вимогою дарувальника може бути розірваний судом.

У разі розірвання договору дарування особа зобов'язана повернути річ, яка була їй подарована, а якщо вона не збереглася - відшкодувати її вартість.

Пропонується доповнити главу 4 СК України статтею “Договір заручин” і викласти у такій редакції:

Договір заручин - це договір, який укладають між собою особи, які мають намір у майбутньому укласти шлюб. В договорі зазначається час його дії, обов'язок сторін укласти шлюб, інші умови укладання шлюбу за згодою сторін, майнова відповідальність сторін у разі порушення умов договору. Розірвання угоди допускається за бажанням сторін та в односторонньому порядку по серйозних мотивах із сплатою неустойки стороною, яка порушила угоду.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Актуальні питання вивчення візантійського права //Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук, праць. - Одеса, 2000. - Вип.7. - С. 141-145.

2.Апелляция защиты прав и свобод: возникновение и развитие института //Актуальные проблемы политики: Зб. наук, праць. - Одеса, 2002. - Вип. 13 - 14.- С. 306-310.

3. До питання дослідження візантійської традиції права: вплив Еклоги на національне законодавство IX - XIV ст.ст. //Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук, праць.- Одеса, 2003. - Вип. 18 .- С. 587-590.

4.Рецепция римского частного права в формировании правового государства в Украине //Бюлетень обласної науково-практичної конференції. - Вип. 1. “Історія виникнення та розвиток професії юриста”. - Миколаїв, 2004. - С.51 - 54.

5. До питання дослідження візантійської традиції права: інститути шлюбу, сім'ї та спадкування в Еклезі VIII століття //Молодь в юридичній науці. - Зб. тез доповідей Міжнародної наукової конференції молодих вчених “Треті осінні юридичні читання”. - Україна, Хмельницький, 2004. - С.141 - 143.

АНОТАЦІЯ

Достдар Р.М. Рецепція принципів візантійської Еклоги сучасним сімейним та спадковим законодавством України. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. - Одеська національна юридична академія, Одеса, 2005.

Дисертація є комплексним дослідженням принципів цивільно-правових положень візантійської Еклоги і сучасного сімейного та спадкового законодавства України в аспекті проблеми їхньої рецепції.

В роботі розглядаються сутність та правова природа цивільно-правових положень візантійської Еклоги і сучасного сімейного та спадкового права України, дається порівняння та аналіз їх основних принципів, досліджуються питання правового регулювання сімейних та спадкових правовідносин, досліджуються межі та характер рецепції візантійського права Еклоги у сучасному законодавстві України, визначається місце інститутів сімейного та спадкового права України у цивільному законодавстві.

Ключові слова: Візантія, Еклога, рецепція, візантійське право, інститут сімейного права, інститут спадкового права, принципи сімейних правовідносин, принципи спадкових правовідносин.

АННОТАЦИЯ

Достдар Р.Н. Рецепция принципов византийской Эклоги современным семейным и наследственным законодательством Украины. — Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 - гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. - Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2005.

В диссертации исследуются принципы гражданско-правовых положений византийской Эклоги и современного семейного и наследственного законодательства Украины в аспекте проблемы их рецепции.

Исследование современных институтов семейного и наследственного права Украины и выявление возможной рецепции принципов гражданско-правовых положений византийской Эклоги в области семейных и наследственных правоотношений было осуществлено с помощью общепринятых методов, которыми пользуется юридическая наука на современном этапе своего развития. Основное значение для диссертационного исследования имели системный метод, метод

соответствия, исторический, сравнительный и другие методы, что позволило исследовать проблему заимствования гражданско-правовых подходов византийской Эклоги в семейном и наследственном законодательстве Украины.

Впервые на уровне специального монографического исследования раскрыта сущность и характер рецепции основных принципов и положений византийской Эклоги в современном семейном и наследственном законодательстве Украины, как закономерности развития одной правовой системы на основе другой; выявлены особенности и основания рецепции основных гражданско-правовых положений византийской Эклоги в области отечественных семейных и наследственных правоотношений; выявлены принципы византийской Эклоги, которые прошли проверку временем и продолжают существовать и поныне в современных институтах семейного и наследственного права Украины.

Особое внимание в диссертации уделено процессу формирования византийского права, исследуются предпосылки создания Эклоги и концепция ее основных гражданско-правовых положений. Рассмотрены объективные предпосылки заимствования концептуальных подходов византийской Эклоги в отечественном законодательстве, начиная с X века.

Свобода рецепции в древнерусском законодательстве проявляется в переработке содержания византийского законодательства; заимствования отдельных византийских норм в церковно-правовых сборниках, которые касались не только внутрицерковной жизни (семейное и брачное право). Так, из юрисдикции церкви над таинствами постепенно сформировалась совокупность норм права, которые относились к браку и семье; из юрисдикции церкви над завещаниями - к наследованию.

Проведенный анализ специальной научной литературы, положений семейного и наследственного права позволил автору сделать вывод о том, что рецепция византийского права Эклоги все же имела место в институтах отечественного семейного и наследственного права в форме прямого заимствования правовых положений, или опосредованного - заимствования концепций, влияние идеологии через православие.

В процессе исследования установлено, что церковный элемент, который имел место в VIII столетии (принадлежность к христианской религии, церковное венчание, духовное родство как препятствие к заключению брака и т.д.) сегодня совсем утратили свое бывшее значение в семейных правоотношениях. Принцип моногамности брака, утвержденный Эклогой согласно наставлениям христианской церкви, имеет место и ныне. Влияние Эклоги отразилось также в принципах: единобрачия; добровольности брака; достижения брачного возраста как

условия заключения брака; не определения крайнего старческого брачного возраста; равенства прав мужа и жены на имущество каждого из них; имущественной самостоятельности жены; общности семейного имущества; самостоятельной ответственности мужа и жены по своим обязательствам.

В современном наследственном праве продолжает действовать принцип когнатского родства; равенства прав наследников независимо от пола; очередности допуска к наследованию; преемственности между наследниками разных классов и степеней; устранения предыдущей очередью наследников следующей; устранения от права на наследство; свободы завещательных распоряжений.

По результатам диссертационного исследования предлагаются собственные предложения относительно усовершенствования гражданского (в области наследственного) и семейного законодательства.

Ключевые слова: Византия, Эклога, рецепция, византийское право, институт семейного права, институт наследственного права, принципы семейных правоотношений, принципы наследственных правоотношений.

SUMMARY

Ruslana N. Dostdar. The perception of principles of Byzantine Eclogue by modern family and inheritance legislation of Ukraine. - Manuscript.

Dissertation for a candidate Degree in Law in speciality 12.00.03 - Civil Law and Civil Process; Family Law; Private International Law. - Odessa National Academy of Law, Odessa, 2005.

The dissertation is a complex research work of the principles of civil law regulations of Byzantine Eclogue and modern family and inheritance legislation of Ukraine in the aspect of problem of their perception.

Essence and legal nature of civil law regulations of Byzantine Eclogue and modern family and inheritance law of Ukraine are considered in their work; comparison and analysis of their basic principles are given; the question of legal regulation of family and inheritance legal relations is researched; the borders and the character of perception of Byzantine Law of Eclogue in modern legislation of Ukraine are determined; and the place of institutes of family and inheritance law of Ukraine in civil legislation is determined.

Key words: Byzantine Empire, Eclogue, perception, Byzantine Law, the institute of family law, the institute of inheritance law, principles of family legal relations, principles of inheritance legal relations.